

Сергій Миколайович Бортник,

доктор юридичних наук, доцент,

проректор Харківського національного університету

внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ

Процес розслідування будь-якого кримінального правопорушення пов'язаний із необхідністю дослідження обставин різних сфер суспільних проблем та життєдіяльності. У таких ситуаціях, як указують А. І. Плосконос і А. А. Саковський, професійних знань слідчого, його досвіду чи обізнаності щодо окремих питань, які потребуватимуть перевірки під час розслідування, може виявитися недостатньо для забезпечення повноцінного та всебічного аналізу подій, що, своєю чергою, може негативно вплинути на кримінальне провадження [1]. Тому з метою вирішення тактичних завдань розслідування на окремих етапах досудового розслідування та під час проведення окремих процесуальних дій перед особою, яка здійснює кримінальне провадження, часто виникає необхідність використовувати спеціальні знання з різних галузей. У цьому контексті вбачається актуальним питання про порядок і особливості використання спеціальних знань

у галузі психології під час допиту як шляхом отримання допомоги від обізнаних осіб, так і користуючись власним свідомленням. Це пояснюється тим, що за допомогою використання спеціальних психологічних знань можна одержати дані, які дозволяють зрозуміти і правильно оцінити особливості психічної діяльності й поведінки людей, що має значення для висновків правового характеру [2, с. 165].

У криміналістиці загальноприйнято під спеціальними знаннями розуміти знання, вміння та навички, отримані в результаті навчання і досвіду роботи, які використовуються в кримінальному провадженні для збирання й дослідження криміналістично значущої інформації, розробки засобів і прийомів роботи з доказами тощо [3, с. 184; 4, с. 219]. Відповідно спеціальними знаннями у галузі психології є знання про особливості психологічної діяльності людини, якими володіє обізнана особа в результаті професійної психологічної підготовки та їх практичного застосування, що використовуються під час досудового розслідування кримінальних правопорушень і судового провадження з метою встановлення, пошуку та доказування вини особи злочинця, прогнозування поведінки учасників кримінального провадження та встановлення завданої протиправним діянням шкоди [5, с. 367].

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень повсюди й завжди використовуються знання у галузі психології, оскільки така діяльність безпосередньо пов'язана зі співпрацею з великою кількістю осіб, а також частими особистими контактами зі свідками, потерпілими та підозрюваними. Зокрема, слідчий використовує психологічні знання для оцінки обстановки в колективі та можливої поведінки працівників оперативних підрозділів, спеціалістів, експертів, у плануванні та організації виконання спільних дій в рамках взаємодії; враховує психологічні ознаки особи для прогнозування її поведінки як під час здійснення кримінального провадження в цілому, так і під час проведення окремих процесуальних дій з метою обрання найбільш оптимальних тактичних рішень і тактичних прийомів чи їх комплексів задля вирішення проміжних і стратегічних тактичних завдань розслідування. Окремо варто відмітити, що особа, котра здійснює досудове розслідування, може використовувати як особисті знання в галузі психології, в тому числі правової, отримані під час здобуття фахової освіти і практичної діяльності з виявлення, розкриття й розслідування кримінальних правопорушень, так і залучати обізнаних у галузі психології осіб для отримання необхідної допомоги.

Особливого значення використання спеціальних знань у галузі психології набуває під час проведення вербальних слідчих (розшукових) дій, оскільки доказова інформація в такому разі отримується від особи в результаті спілкування з носієм таких відомостей. Так, основною вербальною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться в кожному кримінальному провадженні під час розслідування всіх різновидів кримінальних правопорушень, безперечно, є допит. Указана дія полягає в проведенні в установленому кримінальним процесуальним законодавством порядку бесіди уповноваженої особи з носієм доказової й орієнтовної інформації задля отримання від останньої повних і правдивих показань. Для цього з найперших моментів допиту важливо встановити психологічний контакт із допитуваною особою, який «полягає у вмінні слідчого привернути до себе допитуваного, увійти до нього в довіру неформальною бесідою з метою уточнення його демографічних даних, фрагментів біографії та життєвого шляху. Головна частина допиту визначає етап закріплення контакту та його підтримання, тобто контакт переростає у робочий період. Під час заключної частини підтримується належний рівень психологічного контакту та перевіряється його ефективність» [6].

Використовуючи спеціальні знання у галузі психології, під час підготовки до проведення допиту потрібно ознайомитися з наявними матеріалами кримінального провадження, проаналізувати поведінку особи, яку планується допитати, встановити її психологічний тип і визначити можливі варіанти її поведінки під час допиту. До того ж

обов'язково слід урахувати й процесуальний статус допитуваної особи. Для кожної прогнозованої слідчої ситуації допиту обирають тактичні прийоми, спрямовані на: усунення конфліктності та створення сприятливих умов допиту; визначення неправдивості показань та переконання допитуваної особи давати правдиві свідчення; актуалізацію забутого; уточнення отриманих показань; усунення розбіжностей у свідченнях декількох допитуваних осіб, тощо.

Робочий етап допиту полягає у встановленні психологічного контакту з допитуваним і отриманням повних і правдивих показань. Для цього варто чітко визначитися з психологією динаміки допиту, а саме: чітко сформулювати цілі допиту, план, обрати послідовність допитів у групі, місце та час його проведення; забезпечити ефект першого враження від паралінгвістичних закономірностей обстановки, зовнішнього вигляду слідчого; обрати форму бесіди, її ритм, темп, рівень напруженості; вибрати докази, враховуючи вік допитуваного, спеціальність, інтелект, життєвий досвід, спеціальний тип вищої нервової діяльності; організувати зняття комплексу протиріч, розрядку, усунення внутрішньої напруги; співставити отримані показання з наявною інформацією, усунути протиріччя та нечіткості; привести отриману інформації у процесуальну форму [7, с. 489–491].

У складних ситуаціях особі, яка проводить допит, не вистачає її професійних знань у галузі психології для вирішення основних тактичних завдань і досягнення мети вказаної слідчої (розшукової) дії. У такому разі рекомендується використовувати спеціальні знання шляхом отримання відповідної допомоги від обізнаних осіб у формі консультування з останніми, їх залучення до кримінального провадження як спеціалістів чи експертів. Дійсно, консультації з фахівцями у галузі психології дозволяють скласти уявлення про характерологічні риси допитуваного та з їх урахуванням спланувати проведення допиту. Особливо важливою вказана інформація буде під час проведення допиту малолітніх чи неповнолітніх осіб, постраждалих від насильницьких кримінальних правопорушень, а саме домашнього насильства, зґвалтування, сексуального насильства, примушування до вступу в статевий зв'язок тощо; учасників організованих злочинних груп, злочинних організацій чи злочинних спільнот; підозрюваних у вчиненні насильницьких і корисливо-насильницьких, особливо серійних, кримінальних правопорушень; очевидців насильницьких протиправних діянь. Не дарма законодавець передбачив випадки обов'язкового залучення до проведення допиту психолога.

Проте доводиться констатувати, що «працівники органів досудового розслідування нехтують криміналістичними рекомендаціями з приводу доцільності та порядку використання спеціальних знань у галузі психології під час розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Більше того, у випадку наявності обов'язкової процесуальної вимоги залучити психолога до проведення окремих процесуальних дій слідчі підходять до її виконання формально. Вони залучають осіб, у яких є відповідна фахова освіта, при цьому не звертаючи уваги на їх спеціалізацію в галузі юридичної психології та наявність досвіду роботи з окремими категоріями осіб, наприклад неповнолітніми, засудженими, постраждалими від насильства тощо» [5, с. 368].

Отже, використання спеціальних знань у галузі психології під час допиту дозволяє забезпечити встановлення психологічного контакту з допитуваним і отримати правдиві показання в повній мірі обізнаності особи. Тому важливо, по-перше, підвищувати рівень фахової підготовки працівників органів досудового розслідування, зокрема в частині засвоєння знань у галузі юридичної (правової) психології, та, по-друге, забезпечувати своєчасну й ефективну співпрацю органу досудового розслідування з обізнаними особами на всіх етапах проведення допиту.

Список використаної літератури: 1. Плосконос А., Саковський А. Використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 268–372. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.44>. 2. Марчак В. Я., Шувальська Л. Р. Використання

спеціальних психологічних знань суб'єктами судочинства. *Юридична психологія та педагогіка*. 2012. Вип. 1. С. 164–173. **3.** Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2008. 588 с. **4.** Удовенко Ж. В. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галагана. Київ : Центр учб. літ., 2016. 320 с. **5.** Пчеліна О. В. Використання спеціальних знань в галузі психології у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 365–370. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.62>. **6.** Баранчук В. В. Етапи формування психологічного контакту при допиті. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63622/59097>. **7.** Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник. СПб. : Питер, 2003. 656 с.